

- **QUMRU ŞƏHRİYAR.** Qardaş türk dastanlarının «Dədə Qorqud» Toplusunda çap təcrübəsindən.....384
- **RAMAZAN QAFARLI.** Azərbaycan-Türk mifoloji dünya modelinin Rekonstruksiya qaynaqları.....390
- **RÖVŞƏN ƏLİZADƏ.** Tuva və şor qəhrəmanlıq dastanlarında mifoloji motivlər.....396
- **ROZA EYVAZOVA.** «Kitabi-Dədə Qorqud» dastanı və türk qadını mənəviyyəti.....402
- **САМИЛЯ ХУРДАМИЕВА.** Формы отражения реальной действительности и сюжетно-жанровая специфика дагестанских дастанов.....408
- **SARA ABDULLAZADƏ.** Türk epik ənənəsində kişi tipajları və qadına münasibət
- (“Kitabi-Dədə Qorqud” və dastanın müasir versiyası sayılan K.Abdullanın “Yarımqıç əlyazma” romanı əsasında).....412
- **SEYFƏDDİN ALTAYLI.** Aşıq şikarı dastanında işlədilən xalq deyimləri416
- **SEBAHATTİN ŞİMSİR.** Türk dastan şairi niyaz yıldırım gənçosmanoğlu'nun malazgirt dastanı və tarixi açıdan dəyərləndirilməsi.....420
- **SƏBİNƏ İSAYEVA.** XX əsr dastan yaradıcılığında klassik ənənələr (aşiq şəmşirin yaradıcılığı əsasında).....423
- **SƏDAQƏT HƏSƏNOVA.** Azərbaycan dastanlarının dil-üslub xüsusiyyətləri.....429
- **SƏDNİK PAŞA PİRSULTANLI.** Azərbaycan xalq dastanları nizami gəncəvi və Üzeyir Hacıbəyli yaradıcılığında.....433
- **SƏFA QARAYEV.** Türk epik ənənəsində kaos anlayışı və onun semantikasi (yaradılış dastanı əsasında).....436
- **SƏNUBƏR ABDULLAYEVA.** Dastan dilinin bəzi linqvistik xüsusiyyətləri.....439
- **SEVİNDİK VƏLİYEV.** “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanlarının dilində sadə cümlə məsələsinə dair.....446
- **SEYFƏDDİN RZASOY.** Oğuz mifologiyasında fraternal əcdad paradigması.....450
- **SƏYYARƏ QASIMOVA.** Aşıq Hüseyn Bozalqanlının dastan yaradıcılığı.....458
- **ŞAKİR ALBALIYEV.** Dastan yaradıcılığında ifaçının rolu.....461
- **ŞURƏDDİN MƏMMƏDLİ.** “Dədə Qorqud”un Borçalı izləri.....465
- **TOFIQ HACIYEV.** Dastanımızın adı haqqında.....469
- **ÜLKƏR ƏLİYEVA.** Aşıq Qərib dastanının tədqiq tarixinə bir nəzər (“AYB” materialları əsasında).....471
- **ÜLKƏR NƏBİYEVA.** Ozan yaradıcılığında «Dədə Qorqud» süjetinin formalaşmasına dair. 475
- **VÜGAR SULTANZADE.** Domrul adının kökeni və Deli Domrul boyunda bazı Motiflərin kaynağı üzərində.....479
- **XƏYALƏ ƏLİYEVA.** Məhəbbət dastanları Məmmədhüseyn Təhmasibin araşdırmalarında.....483
- **YADİGAR ƏLİYEV.** Qədim Türk dövründən orta Türk dövrünə keçid: Türk epos ənənəsi və dil.....488
- **YAQUB BABAYEV.** XII-XIV əsrlər ana dilli epik şeirimizdə Dastan motivləri.....491
- **YAŞAR KALAFAT.** Dastanî katmanlaşma sürecində Türk költürlü Halklarda kadın teması ilə ilgili inançlar (türk halk inançlarında kadın).....496
- **YAŞAR QASIMBƏYLİ.** Epos mədəniyyəti: eposun genezisi və poetikası.....504
- **ZİYAFƏT HÜSEYNOVA.** Epos düşüncəsində mif, əfsanə və rəvayət yaradıcılığı.....507
- **ZÖHRƏ NƏBİYEVA.** “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanında adlıq hallı felilərlərin inkişafı tarixindən.....511
- Konfransın iştirakçıları.....516
- **ƏLİ MƏ...**
- **ƏLİ MƏ...**
- **AZİM SAHAT.**
- conservation of fo
- **ELMİRA MƏM.**
- Azərbaycandan toplandı

- **ƏKBƏR DÖVLƏTŞAHİ.** Koroğlu himasəsi.....173
- **FATİH KANTER.** Modern anlatı-destan ilişkisinin arketipsel sembolizm Açısından incelenmesi.....184
- **FƏRƏH CƏLİL.** Türk və skandinav eposlarında dünyanın üçlü Modelini ehtiva edən kosmoqonik ünsürlər.....189
- **FƏXRƏDDİN BAXŞƏLİYEV.** "Koroğlu" dastanının bəzi mətnlərində Təsəvvüf elementləri.....192
- **FÜZULİ BAYAT.** Əski türk abidələrinin yaranmasında dastan Təfəkkürü və dastan üslubu....198
- **HÜSEYN İSMAYİLOV.** "Koroğlu dastanı: mif, tarix və epos.....203
- **HİKMƏT QULİYEV.** Arxetip anlayış və epik ənənədə müdrik qoca arxetipi.....217
- **İBADƏT RÜSTƏMOV.** «Kitabi-Dədə Qorqud»da qaravəlli.....219
- **İLHAMİ CƏFƏRSOYLU.** Türk dastanlarının alp igidləri xett və Urartu panteonunda tanrı oğulları kimi.....221
- **İLGAR KASUMOV (GASIMOV).** «Koroğlu»niñ yañı qirimtatar versiyasınıñ fəşri problemləri.....226
- **ИМПЕРИЯТ ХАЛИПАЕВА.** Фольклорно-литературные памятники тюркского эпоса. Образы женщин.....231
- **İSLAM SADIQ.** Şumer və türk yaradılış dastanları.....235
- **JALƏ İSMAYİLOVA.** Ruminiya türklərinin dastanlarında igid və at motivləri.....244
- **JALƏ QARAYEVA.** "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanında yer alan obrazların semantikasi.....247
- **КАКАЖАН ЖАНЫБЕКОВ.** Андальбыñ "ýusup-züleyhã" dessanynyñ dil aýratynlygy..... 250
- **KEMAL ÜÇÜNCÜ.** Oğuz kağan destanında epik tefekkür bağlamında zaman və mekân anlayışı.....253
- **KENAN ZIYA TAŞ.** Aşık paşazadə tarihinde destani unsurlar: osman gazi dönemi.... 263
- **KÜRŞAT ÖNCÜL.** Türk dünyası destanlarındakı olumsuz kahramanın temel nitelikləri.....268
- **LALƏ AVŞAR İSKENDERZADE.** Dede korkut destanı'nin çağdaş azərbaycan sanatında yeri.....272
- **ЛЯМАН БАЙРАМОВА.** Проблема изучения дастанов в научной Деятельности пихали Курбанова.....276
- **LƏMAN SÜLEYMANOVA.** Dəli domrul motivləri xalq yaradıcılığında (Şəkidən qeydə aldıımız folklor materialları əsasında).....278
- **MAARİFƏ HACİYEVA.** Türk dastanlarında işlənən bəzi termin və ortaqların kəlmələrin açıqlanması.....283
- **MƏRYƏM SƏBRİ.** "Kitabi-dədə qorqud" dastanı "varlıq" jurnalında..... 288
- **MƏHSƏTİ İSMAYİL.** Dastanlarda və gəmiqaya təsvirlərində maral obrazının ifadəsi.... 292
- **MÖHSÜN NAĞİSOYLU.** Xalq hekayəti "düzd və qazi" haqqında.....297
- **MƏHƏMMƏD ƏLİPUR MUQƏDDƏM.** Aşiq qurbani ilə Pəri xanim (Təbriz türü)...302
- **MEHMET OKUR.** Halkevlerinin kültür faaliyetlerinde epik gelenekten yaralanılması meselesi...327
- **MUSTAFA SEVER.** Köroğlu destanının Azərbaycan kolundakı kahraman və qarşı kahraman tipləri üzərində dəyərləndirmə.....335
- **MEHMET TURMUŞ.** Türk epik ənənəsində dini dastanların yeri: "Battal Qazi" dastanı.... 339
- **MÜBARİZ SÜLEYMANLI.** Sənət sahələrinin dastan ifadəçiliğindəki Sinkretizminə kulturoloji bir baxış.....344
- **NAIL QURBANOV.** Arxaik türk dastanlarının mifoloji-kosmoqonik mahiyyətinə dair...351
- **NECATİ DEMİR.** Ortaq Türk keçmişindən ortaqların gələcəyinə.....355
- **NİZAMİ TAĞİSOY.** Türk xalq dastanları qaraçay-malkar «nart» Dastanlarına bir nəzər.....
- **ÖZDEN AYKAÇ.** Güngör dilmen'in deli dumrul ve haldun taner'in ke adli oyunlarında dastan motifləri.....
- **QALİB SAYILOV.** Şirvan dastanlarının janr səciyyəsi; aşiq Rəvayətləri v
- **QARA NAMAZOV.** Qədim dastanların izləri.....

MÜNDƏRİCAT

- «ORTAQ TÜRK KEÇMİŞİNDƏN ORTAQ TÜRK CƏLƏCƏYİNƏ» VI BEYNƏLXALQ FOLKLOR KONFRANSINDA AMEA-nın PREZİDENTİ AKADEMİK MAHMUD KƏRİMOVUN AÇILIŞ NİTQİ.....4
- AMEA FOLKLOR İNSTİTUTUNUNDİREKTORU, F.E.D., PROFESSOR HÜSEYN İSMAYİLOVUN «ORTAQ TÜRK KEÇMİŞİNDƏN ORTAQ TÜRK GƏLƏCƏYİNƏ» VI ULUSLARARASI FOLKLOR KONFRANSININ İŞTİRAKÇILARINA MÜRACİƏTİ.....6
- *ABDULKADİR İNALTEKİN*. Sosyolojik açıdan Türk halk edebiyatında ağıt destanlar....8
- *AHMET İÇLİ*. Fenomenolojik açıdan “Kazan begün oğlu Uruz begün tutsak olduğu boy”un içerik düzlemi üzerine bir inceleme.....19
- *AHMET KOLBAŞI*. “Çanakkale şehitlerine ” isimli destanda yer alan tarih ve medeniyet olguları üzerine bir değerlendirme.....29
- *Akifə Xəlilova (Nemətova)*. “Azərbaycan və ətraf ölkələrin folkloru” litoqrafik materiallarındakı epik mətnlər.....34
- *ALAATTIN AKÖZ*. Tarihi bilginin inşasında menkibe ya da efsaneler.....37
- *ALMAZ ÜLVİ (BINNƏTOVA)*. Folklor dünyasının ciğətay (özbək) fəslində dastan janrı və Azərbaycan folklorşünaslığında tədqiqi.....47
- *ALMAZ HÜSEYNOVA*. İren melikoffun Türk dastanları ilə bağlı araşdırmaları.....54
- *АНАТОЛИЙ МОМРИК*. Воссоединение украинской думы и тюркского дестана в XXI веке: кинематография олеся санина.....61
- *ASIF HACIYEV*. “Dədə Qorqud kitabı”nın girişində işlənmiş bəzi arxaizmlərin açımı.....66
- *AVTANDİL AĞBABA*. Ağbaba-Çıldırda dastan yaradıcılığına dair (aşıq şenliyin “Lətif şah” dastanı əsasında).....71
- *БАКЫТГУЛ ҚҰЛЖАНОВА*. Сопылықтың оғдұрмыш бейнесінде көрініс табуы (жүсіп баласағун. «қутадғу билиг» XI ғасыр).....76
- *BAYRAM DURBİLMEZ*. Nakas türklərinin kadın yigitlik dastanı Huban arıg’da mitolojik bir anı dokuz.....80
- *БОРИС ТЕТУЕВ*. Трансформация жанра дастана в творчестве Кязима Мечиева («Бужжигит»),86
- *ÇETİN YILDIZ*. Türk dastanlarındakı motiflərin milli kimliyi belirlemedeki rolü, Battal Gazi dastanı örneği.....94
- *ÇULPAN ZARİPOVA ÇETİN*. Tatar dastanlarında inançlar.....100
- *ƏBDÜLƏLİ MÜCAZİ (ASLAN)*. Şəbestərli Hüseyn pəhləvanın Heydər Abad səfəri "....109
- *ELÇİN QALIBOĞLU (İMAMƏLİYEV)*. «Koroğlu» dastanı ilə bağlı xalq əfsanələrində mifoloji qat.....116
- *ЭЛЬДАР ГАДЖИЕВ*. Сюжетно-композиционные особенности дастана как средства выражения авторского мировоззрения.....122
- *ELNARƏ QARAGÖZOVA*. Azərbaycan dastanlarında möcüzəli alma obrazı və alma verən dəriş obrazı haqqında mülahizələr.....127
- *ЭЛЬНУР АЛИЕВ*. Азербайджанские дастаны в грузинской культурной среде XVIII-X в.в.....131
- *ELXAN YURDOĞLU (MƏMMƏDOV)*. Azərbaycan dastanlarında bayatılar.....133
- *ƏNVƏR UZUN*. Trabzon’da “Şah İsmail dastanı”.....138
- *ƏPOŞ VƏLİYEV*. Müasir Azərbaycan poeziyasında dastan poetik sistemi.....142
- *ALİBERAZENDE TÜRK..* Iran Türk Folklor Araştırma Tarihi Ve Öncülerine Kisa Bir Bakış....146
- *ƏLİ KƏRİMBƏYLİ*. “Altın-arığ” bəhədirlıq eposunun söyləyici- xayçıları.....150
- *ƏLİ MƏMMƏDBAĞIROĞLU*. “Koroğlu” dastanına aid əlyazma nüsxələri.....156
- *AZİM SAHATİMEHR TOHİD SAHATİMEHR. KARİM MOSSAZADEH*. Protection and conservation of folklore and cultural heritage for regional cooperation.....161
- *ELMİRƏ MƏMMƏDOVA*. Dastan ənənəsi kontekstində klassik vücudnamələr (Güney Azərbaycandan toplanmış yeni örnəklər)..... 167

AZƏRBAYCAN MİLLİ ELMLƏR AKADEMİYASI FOLKLOR İNSTİTUTU
KKTC DOĞU AKDENİZ ÜNİVERSİTETİ

“TÜRK EPİK ƏNƏNƏSİNDƏ DASTAN”

“Ortaq türk keçmişindən ortaq türk gələcəyinə”
VI Uluslararası folklor konfransı

TÜRK EPİK ƏNƏNƏSİNDƏ DASTAN

«Ortaq türk keçmişindən ortaq türk gələcəyinə»
VI Uluslararası folklor konfransının

MATERİALLARI

(25-26 noyabr)

Bakı - 2010

AZƏRBAYCAN MİLLİ ELMLƏR AKADEMİYASI
FOLKLOR İNSTİTUTU

KKTC DOĞU AKDENİZ UNİVERSİTETİ

TÜRK EPİK ƏNƏNƏSİNDƏ DASTAN

«Ortaq türk keçmişindən ortaq türk gələcəyinə»
VI Uluslararası folklor konfransının

MATERİALLARI

Bakı şəhəri,
25-26 noyabr 2010

TÜRK EPİK ƏNƏNƏSİNDƏ DASTAN

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Folklor İnstitutu

KKTC Doğu Akdeniz Universiteti

«Ortaq Türk Keçmişindən Ortaq Türk Gələcəyinə»

VI Uluslararası Folklor Konfransı

25-26 noyabr 2010, Bakı- Azərbaycan

Konfransın Təşkilat Komitəsi

Sədr: Akad. Mahmud Kərimov

Həmsədrilər: Prof.Dr.Hüseyn İsmayılov

Prof.Dr. Abdullah Öztoprak

Üzvlər: Prof.Dr. Necdet Osam

Dr. Oruc Əliyev

Prof.Dr. Ulker Osam

Dr.Elçin Abbasov

Dos.Dr.Vüqar Sultanzadə

Dr.Seyfəddin Rzasoy

Dr. Ağaverdi Xəlil

Əli Samil

Katib: Dr.Afaq Xürrəmçızı

“ÇANAKKALE ŞEHİTLERİNE ” İSİMLİ DESTANDA YER ALAN TARİH VE MEDENİYET OLGULARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

AHMET KOLBAŞI

Destanî şiirler, ilk söyleyeni hatırlanmayan, ait olduğu toplumun yaşadığı olağanüstü olayları konu alan tarihe kaynaklık eden önemli edebi metinlerdir. Türklerin sahip olduğu Manas, Ergenekon ve Köroğlu destanı gibi diğer millet veya topluluklara ait pek çok destanlar da vardır. Bu tür destanî şiirler oluşum sürecine göre doğal destanî grupta yer alırlar. Diğer destanî şiir türü ise olayın meydana geldiği zaman diliminde yazıya geçtiği için hem olay hem de yazanı belli olan yapay destanî şiir çeşidini oluşturur. Merhum Mehmet Akif'in “Çanakkale Şehitlerine” isimli şiiri de yapay destani şiir türüne dahil olduğu düşüncesiyle şiirde geçen tarihi, dini ve medeniyete ait kavramları üzerine genel bir değerlendirme yapılacaktır.

Destanlar konularını tarihten alırlar. Bu nedenle destanlar tarihle direkt ilgili olup tarihinin de başvuru kaynakları arasında önemli yer tutar. “Çanakkale Şehitlerine” isimli şiir de konusunu 1915 yılında yaklaşık 8,5 ay süren bir savaştan alır. Türk milletinin tarihinde derin izler bırakan Çanakkale Savaşı 3 Kasım 1914 ve 18 Mart 1915 tarihleri arasında Çanakkale Boğazı'nda yapılan deniz savaşlarıyla Gelibolu yarımadası'nda 25 Nisan 1915 ve 9 Ocak 1916 tarihleri arasında meydana gelen kara savaşlarını içine alır. Şiirde Akif tarafından Türk milletinin yaşadığı ağır şartlar ve bu şartlarda yürütülen mücadelenin kahramanlıkları ve milli boyutu, tarihi ve İslami motiflerle bezenmiş, böylece edebi bir incelikle milli bilinci ve duruşu yüksek tutma amacı güdülmüştür.

Savaşın cereyan ettiği mekân Çanakkale boğazı ve civarıdır. Boğazın uzunluğu 65 km, en geniş yeri 5. 800 m, en dar yeri 1250m (kilit bahir kalesi - çimenlik kalesi arası) ve en derin yeri 106 m'dir. Boğaz sularında ters bir akıntı vardır. Ege denizinin binde 38 oranındaki tuzlu suyu dipten Marmara'ya akarken Karadeniz'in binde 26 oranındaki tuzlu suyu üstten ters akıntıyı oluşturmaktadır. Boğazın çevresi dağ karakterinde yüksek ve kıvrımlı kütlelerle kaplıdır. İşte Boğazın dar olması, Boğaz sularında ters bir akıntı olması ve Boğazın çevresinde yer yer kıvrımlı dağ kütlelerinin olması; Boğazın savunulmasını kolaylaştırmıştır ve geçilmesini zorlaştırmıştır.

Çanakkale savaşlarını bu kadar önemli hale getiren sebepler arasında *Çanakkale boğazı stratejik açıdan Osmanlı Devleti'nin payitahtı İstanbul'un anahtarı olduğu gibi, aynı İstanbul Boğaz'ın da olduğu gibi iki kıtayı birbirine bağlayan iki önemli geçitten biridir. Boğazlara hakim olmak demek, bir ölçüde Akdeniz'de de üstünlüğü ele geçirmek demektir*²⁸ Karadeniz ve Akdeniz ülkelerini deniz ulaşımı ile birbirine bağlayan boğazlar siyasi açıdan olduğu kadar iktisadi açıdan da büyük öneme sahiptirler. Çanakkale savaşını dünya tarihi açısından önemli kılan nedenlerden biri de İtilaf devletleri boğazları aşamayınca müttefikleri Rusya'ya askeri yardım ulaştırılamamışlar bunun üzerine Çarlık yıkılarak yerine Bolşeviklerin ortaya çıkması olmuştur.

Birinci dünya savaşı içinde İtilaf devletlerinin hep birlikte Çanakkale'ye yüklendiği bunun karşısında tek başına bir ölüm kalım savaşı veren Türk milletinin yaşamış olduğu bu olağanüstü şartlarını edebi alanda dile getiren Mehmet Akif'in yanı sıra başka yazarlarda hikâye, roman ve şiir türünde eserler yazmışlardır. Ruşen Eşref'in, Çanakkale'de Savaşanlar Dediler ki” adlı eseri, Süleyman Nazif in “Çimentepe” adlı yazısı, Halide Edip'in “İşildak'ın Rüyası”, Necmeddin Halil Onan'ın “Bir Yolcuya” adlı şiiri Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın “Çanakkale Destanı” bunlardan bazılarıdır.

Mehmet Akif Safahat adlı eserinin altıncı kitabı olan “Asım” da “Çanakkale Şehitleri”ne hitaben yazdığı şiirinde çok güçlü tasvirlerle yer vermiştir. XIX. yüzyılda bütün dünyayı saran sömürgecilik, batılı büyük devletleri endüstri medeniyetinde üstün hale getirince güç esasına

²⁸ Mert, Hasan, Çanakkale savaşlarının Askeri, siyasi ve sosyal sonuçları, Türkler, Yeni Türkiye Yayınları, cilt 13, Ankara 2002, sayfa 368 (368–391).

dayalı olarak vahşi ve acımasız bir rekabete sahne olan dünyada Türklerde yaşadıkları bölgenin coğrafi konumu, yeraltı ve yer üstü zenginlikleri nedeniyle kendi topraklarında artan yarışın ağır şartlarını hissetmişlerdir. İşte bu şartlar altında bu şiir “Boğaz Harbi’nde” insanlığa sığmayacak bir vahşetin yaşanmasını, gökten yağan kol, çene, ayak, parmak yağmuru altında şehitlerimizin destanlaşan macerasını, onlara karşı ne yapsa borcunu ödeyemeyecek vatan evlatlarının minnettarlığını ifşa etmek için kullanılmıştır;²⁹

*Ah o yirminci asır yok mu, o mahlûk-i asil,
Ne kadar gözdesi mevcûd ise hakkıyla, sefil,
Kustu Mehmedciğin aylarca durup karşısına;
Döktü karnındaki esrârı hayâsızcasına.*³⁰

Mehmet Akif’e göre; Çanakkale savaşı sadece iki düşman kuvvetin karşılaşması değil, zamanın sömürgeci devletlerinin ve onların temsil ettiği “Medeniyet” ile gerçek yüzleşme ve ona karşı duyulan güvensizliği de ortaya koyar. Bu savaş düşmanın maddi ve manevi bütün gücüyle karşıt olarak gördüğü Türklüğü ve onun vatanını tasfiye etmek için yaptığı en büyük hamlelerden biridir. İtilaf devletlerinin taşıdığı amacı, 1917 Ekim ihtilali sonucunda Çarlık rejiminin yıkılmasıyla iktidara gelen Bolşeviklerin açıkladığı Osmanlı coğrafyasını paylaşmak için yaptıkları gizli anlaşmalar Akif’in, düşmanın amacına atfen “Medeniyet” kavramına yüklediği ifade ve ortaya koyduğu anlamı doğrular niteliktedir. Akif şiirinde;

*Maske yırtılmasa hâlâ bize âfetti o yüz
Medeniyet denilen kahbe, hakikat, yüz­süz.*³¹ Şeklinde ifade eder.

Çanakkale savaşını Haçlı seferlerinin devamı olarak gören Akif, mısralarında geçmişte haçlı saldırılarına karşı Türk-İslam coğrafyasının başarıyla savunan ve İslam’ın sembolü haline gelen Kılıç Aslan ile bu savaşta mücadele edenlerin benzeri bir iş başardıklarını ifade ederek iki savaş arasında bir bağlantı kurar. Türk tarihindeki bir olayla kurulan bu bağlantı vatan savunması için eskiden güç alan bir milli irade inşasına yardımcı olması açısından çok önemlidir. Edebi olarak pek çok şiirde tarihi ve dini olgular imge olarak işlenmiştir. Fakat Akif’in burada kompoze ettiği bir millet hayatında varlık yokluk mücadelesine dönen savaş sürecinde yaşananlar ciddi olarak efsanevi bir görünüme sahiptir. Bu milletin bu ağır imtihanı İslam’ın en mukaddes değerleri ile anılmalı ve yine daha önce bu topraklara saldıran haçlılar ve bunlara karşı mücadele veren Kılıçaslan ve Selahaddin ile benzeşmelidir.

*Sen ki, son ehl-i salibin kırarak savletini,
Şarkın en sevgili sultânı Salâhaddin’i,
Kılıç Aslan gibi iclâline ettin hayran.*³²

Akif, şiirinde İslamiyet’in altın çağı olarak kabul edilen dönemle Çanakkale’de yaşanan olaylar arasında benzerlik kurar. Burada örnek olarak seçilen Bedir savaşı İslam’ın varlık yokluk savaşı olduğundan bu gün Çanakkale savaşının da İslam âlemi için benzer bir anlam ifade ettiğine vurgu yapar. Bu vurgu Akif’in şiirini destan vasfına büründüren önemli bir yönünü oluşturur.

*Ne büyüksün ki kanın kurtarıyor tevhidi...
Bedr’in arslanları ancak, bu kadar şanlı idi.*³³

Akif daha sonra şiirinde Çanakkale şehitlerini İslam’ın kutsal değerleri ile taltif ederek yapmış olduğu mecazi boyutlu tarihi ve dini örgülerle tam bir destan havası yaratır.

*Sana dar gelmiyecek makberi kimler kazsın?
Gömelim gel seni tarihe’ desem, sığmazsın.*

²⁹ Akandere, Doç Dr. Osman, *Oğlu Emin Akif Ersoy’un Anlatımlarıyla Mehmet Akif Ersoy’un Millî Mücadeleye Katılması ve Bazı Hususiyetleri*, I. Uluslararası Mehmet Akif Ersoy Sempozyumu Bildirileri, Cilt 1, Burdur 2009, Sayfa 14.

³⁰ Mehmet Akif Ersoy, Safahat, Akpınar Yayınevi, İstanbul 1989, sayfa 503

³¹ Ersoy, a.g.e., s. 503

³² Ersoy, a.g.e., s. 505.

³³ Ersoy, a.g.e., s. 504.

*Herc ü merc ettiğin edvâra da yetmez o kitâb...
Seni ancak ebediyyetler eder istiâb.
'Bu, taşındır' diyerek Kâ'be'yi diksem başına
Ruhumun Vahyini duysam da geçirsem taşına;*

Akif bu şiiri, Çanakkale savaşını görmeden yazmıştır. Çanakkale'de o şanlı savunma olurken şairimiz Almanya ve Necid seyahatlerinde bulunuyordu. Zafer müjdesini Necid'den dönerken Kuşçuzâde Eşref Bey'den almıştı. Savaş alanını sonradan ziyaret etti.³⁴ Savaş sonrası oradaki manzaranın ağırlığı Akif'i derin tefekkürü ittiğinde kefensiz ve kabirsiz olan binlerce şehide müjde niteliğinde şu beyitleri söyletmiş olmalıdır:

*Ey şehid oğlu şehid, isteme benden makber,
Sana âğûşunu açmış duruyor Peygamber.³⁵*

Eski ataları ile yaşanan anı ilişkilendirirken Akif burada destanî hikâye ve şiirlerde rastlanan üslubu kullanmıştır. Çanakkale savaşı olaylarını anlatan destanî hikâyelerden Halide Edip'in³⁶ “İşildak'ın Rüyası” isimli yazısında da Teğmen İşildak muharebede yaralanır. *İşildak "ertesi gün taze yarastıyla" bölüğünün başındadır. Bölüğünün endişeli bakışlarını üstünde hisseden "Teğmen İşildak gözlerinden yeni bir nurla bölüğe bir sevgi selâmı gönderen elini yarasına kaldırdı:- Şehzade Süleyman'ın mübarek eli rüyamda yarama dokunarak iyi etti" der.* Bu hikâyede, devrin diğer yazılarında ve Akif' in Çanakkale şiirinde de geçtiği gibi, vatan savunmasındaki gençler, bu topraklarda vatan kuran atalarıyla birleştirilir.³⁷ Bu zaferle Süleyman Paşa bütünleştirilmiştir. Akif in şiirinde ise;

Ey, bu topraklar için toprağa düşmüş asker!

Gökten ecdâd inerek öpse o pâk alnı değer.³⁸ Şeklinde atalar ile bir bütünleştirme söz konusudur.

Mehmet Akif bu şiirinde dile getirdiği tarihi ve dini değerleri yaşanan savaş anı ile birleştirerek bir nevi milletin dayanma gücünü artırmaya da hizmet eden bir şuur birikiminin oluşmasına yardımcı olduğu söylenebilir. Edebi üslup ile bunun yapılması daha kuvvetli tesir bırakmıştır. İslam âlemini saran yok edici tehditlerden bu zafer sayesinde kurtulduğuna inanan Akif bunu;

Sen ki, İslam'ı kuşatmış, boğuyorken hüsrân,

O demir çenberi göğsünde kırıp parçaladın.³⁹ Dizeleri ile dile getirir.

Ziraat nezaretinde baytar olarak vazifeye başlayan Mehmet Akif, üç dört sene Rumeli, Anadolu ve Arabistan'da bulaşıcı hayvan hastalıkları tedavisi için bir hayli dolaşmıştır. Akif'in memuriyet hayatı 1893 yılından itibaren 20 yıl sürmüştür. Bu esnada Osmanlı toplumunu ve coğrafyasını daha yakından tanıma fırsatı bulmuştur. Memuriyetinin yanında Ziraat Mektebinde ve Dârulfünûn'da edebiyat dersleri vermiştir. Yayın hayatında 2. Meşrutiyetten itibaren görülmeye başlayan *Mehmet Akif'in başyazarı olduğu ve İslamcı yazar ve fikir adamlarının yayın organı olan Sirat-ı Müstakim dergisi, bir yayın politikası olarak daima Türkiye dışındaki Türk dünyası ile ilgilenmiştir.*⁴⁰ Daha sonraki dönemde Ankara'da Tâcettin Dergâhı'nda ikamet ettiği bu yıllarda, Yunanlıların Bursa'yı işgal etmeleri üzerine “Bülbül”ü yazar ve Hasan Basri Çantay'a ithaf eder, İstiklâl Marşı da bu yılların mahsulüdür.⁴¹

Bütün bu yönleri ile düşünüldüğünde Akif'in, fikri aidiyeti sadece dini yada milli anlayışa mal edilerek irdelenmesi bu konuda eksik kalır. Akif bütün bu değerlerin üstünde

³⁴ Kabaklı, Ahmet, *Türk Edebiyatı*, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul 1997, Cilt 3, s. 412.

³⁵ Ersoy, a.g.e., s. 505.

³⁶ Halide Edib Adıvar, *İşildak'ın Rüyası*, Tanin, 11 Aralık 1914; Ayrıca “*Kubbede Kalan Hoş Sada*, Atlas kitabevi, İstanbul 1974” isimli kitapta bu hikaye yer almaktadır.

³⁷ Enginün, İnci, *Çanakkale Zaferinin Edebiyatımıza Aksı*, M Ü Türklük Araştırmaları Dergisi, Yıl 1986, sayı: 2, s. 125.

³⁸ Ersoy, a.g.e., s. 504.

³⁹ Ersoy, a.g.e., s. 505.

⁴⁰ Gökçe, Fahri, *Mehmet Akif'te Millet Fikri*, <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/sayi73/gokcek.pdf>.

⁴¹ *Başlangıcından Günümüze Kadar Büyük Türk Klasikleri*, Mehmet Akif Ersoy, Söğüt Yayıncılık, İstanbul 1990, s. 349.

sömürgeci endüstriyel üstünlüğe sahip bir medeni anlayışa karşı duran bir diğer medeniyetin fikri temsilcisi durumunda bulunmaktadır. *Vahabzade; Akif'in eğer Safahat adlı eseri olmasaydı da sadece bu şiiri yazmış olsaydı yine de büyük şairler listesinde adının tarihe geçeceğini belirtir. “Çanakkale Şehitleri”ne ve “İstiklal Marşı”na hayran olan Vahabzade, Mehmet Akif'i, Türk ruhunun, Türk tarihinin, Türk medeniyetinin tecellisi olarak görür ve bununla da iftihar eder.*⁴²

Batı medeniyeti karşısında zayıf düşen Türk-İslam medeniyetinin güçlenip gelişmesi için Akif; insana düşenin aklını ve iradesini kullanıp çalışmayı son noktasına vardırarak hem kendi için hem çevresi için faydalı olmaya gayret etmektedir. Gidilecek yol budur. Yardımcı olarak seçilen ise yaratıcıdır. Tevfik sadece ondan beklenir. Ancak öncelikle insan kendine düşeni yerine getirecek sonra Allah'a tevekkül edecektir. Tevfik zaten Allah'ın insana bir lütfudur.⁴³

Bazı çevrelerde İngiltere, Amerika veya Fransa'nın mandasının kabul edilmesinin kurtuluş için tek çıkar yol olarak görüldüğü bir dönemde Mehmet Akif, 21 Ağustos 1919 tarihli Sebil-ur Reşat dergisinde manda ile ilgili olarak kaleme aldığı bir yazısında; “...Türklerin yirmi beş asırdan beri istiklallerini muhafaza etmiş bir millet oldukları tarihten müspet bir hakikattir. Hâlbuki Avrupa'da bile mebd-i istiklali bu kadar eski zamanlardan başlayan bir millet yoktur... Tarihte gösteriyor ki Türk istiklalsiz yaşayamaz” diyerek aydınların bu isteklerini kesin bir dille reddetmiştir.⁴⁴

Sonuç olarak Akif'in şiiri; Türk insanının savaş içinde ortaya koyduğu genel özelliklerini en iyi yansıtan destanî bir vasıf taşıması şiiri edebi olduğu kadar tarihi yönden de önemli kılmaktadır. Bu şiirin Çanakkale savaşı gibi önemli bir zafer tecrübesini bir kuşaktan diğerine aktarmaya, milli şuuru daima zinde tutmaya ve milli birliği kuvvetlendirmeye yardımcı olan özellikleri ile destanî vasfı çok yüksektir. Akif Şiirinde tarihi, dini ve benzeri olguları Çanakkale savaşı ile birleştiren derin bir edebi üslup kullanarak milli bir şair ve ait olduğu medeniyeti en iyi temsil eden yüksek bir fikir ve edebiyat üstadı olarak milletimize mal olmuş bir şairimizdir. Yaşayan milletleri, yaşatan şairleri vardır. İşte Türk milletini yaşatan şairlerden biri de Mehmet Akif Ersoy'dur.

İnci Enginün'e göre; savaş edebiyatı, millî tecrübelerin unutulmamasını sağlayarak nesiller arası sağlam bir bağ oluşturur ve millî birliği pekiştirir. Fertleri, uyur halde bulunan düşmanlıklara karşı da bir manada ikaz eder. Üzerinde rahatça yaşadığımız bu vatan topraklarının ne pahasına kazanıldığını ve gerekirse korumak için neler feda edileceğini de hatırlatır.⁴⁵ Ayrıca kahramanlık hikâyeleri, millete bir dayanma gücü de sağlamıştır. Bu bakımdan komutanıyla, erleriyle, büyük bir destan olarak yorumlanan Çanakkale zaferi Millî Mücadelemizin dayandığı en kuvvetli zemin sayılabilir.⁴⁶ Türk milli mücadelesini yürüten lider kadro Mustafa Kemal dahil olmak üzere çoğunluğu bu savaşta görev alan insanlardan oluşmuştur.

KAYNAKÇA:

Adıvar, Halide Edip, **Kubbede Kalan Hoş Sada**, Atlas kitabevi, İstanbul 1974.

⁴² Gündoğdu, Bayram, *Azerbaycan'da Mehmet Akif Hayranı Bir Şair: Bahtiyar Vahabzade*, I. Uluslararası Mehmet Akif Ersoy Sempozyumu Bildikleri, Cilt 1, Burdur 2009, s.127.

⁴³ İmamoğlu, Doç Dr Abdulvahit, *Mehmet Akif Ersoy'un İnsan İrade ve Hürriyetine Bakışı*, I. Uluslararası Mehmet Akif Ersoy Sempozyumu Bildirleri, Cilt 1, Burdur 2009, s. 20

⁴⁴ Şeker, Yrd. Doç.Dr. Kadir, Mehmet Akif'in Şiirlerinde Milli Mücadele, http://uam.mehmetakif.edu.tr/mehmetakif/files/KadirSEKER_bildiri_MehmetAkifinSiirlerindeMilliMucadele.pdf.

⁴⁵ ...

Akandere, Doç Dr. Osman, *Oğlu Emin Akif Ersoy'un Anlatımlarıyla Mehmet Akif Ersoy'un Millî Mücadeleye Katılması ve Bazı Hususiyetleri*, I. Uluslararası Mehmet Akif Ersoy Sempozyumu Bildirileri, Cilt 1, Burdur 2009, s 671–676.

Başlangıcından Günümüze Kadar Büyük Türk Klasikleri, Mehmet Akif Ersoy, Söğüt Yayıncılık, İstanbul 1990, s. 340–391.

Enginün, İnci, *Çanakkale Zaferinin Edebiyatımıza Aksı*, M. Ü Türklük Araştırmaları Dergisi, Yıl 1986, sayı: 2, İstanbul 1987, s.111–129.

Ersoy, Mehmet Akif, **Safahat**, Akpınar Yayınevi, İstanbul 1989.

Gökçe, Fahri, *M Akif'te Millet Fikri*, <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/sayi73/gokcek.pdf>.

Gündoğdu, Bayram, *Azerbaycan'da Mehmet Akif Hayranı Bir Şair: Bahtiyar Vahabzade*, I. Uluslararası Mehmet Akif Ersoy Sempozyumu Bildikleri, Cilt 1, Burdur 2009, s.127–131.

İmamoğlu, Doç Dr Abdulvahit, *Mehmet Akif Ersoy'un İnsan İrade ve Hürriyetine Bakışı*, I. Uluslararası Mehmet Akif Ersoy Sempozyumu Bildirileri, Cilt 1, Burdur 2009, s. 15–22.

Kabaklı, Ahmet, **Türk Edebiyatı**, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul 1997, Cilt 3, Sayfa 377–493.

Mert, Hasan, *Çanakkale savaşlarının Askeri, siyasi ve sosyal sonuçları*, **Türkler**, Yeni Türkiye Yayınları, cilt 13, Ankara 2002, sayfa 368–391.

Şeker, Yrd. Doç.Dr. Kadir, *Mehmet Akif'in Şiirlerinde Milli Mücadele*,

http://uam.mehmetakif.edu.tr/mehmetakif/files/KadirSEKER_bildiri_MehmetAkifinSiirlerindeMilliMucadele.pdf.

Özet

Türk tarihi seyri içinde ağır şartlar altında kazanılan Çanakkale savaşlarını konu alan Merhum Mehmet Akif'in "Çanakkale Şehitlerine" isimli şiiri destan grubu içinde yapay destanlara girmektedir. Akif'in bu eserinde kullandığı tarihi imgeler ve medeniyet kavramı ile birlikte Çanakkale'de yaşanan çetin savaşları milli heyecan ile sentezleyip nasıl bir milli şuur ve milli duruş oluşturma gayretinde olduğu sorusunun cevabı bu çalışmanın ana temasını teşkil etmektedir. Ayrıca zamanı ve mekanı belli olan Çanakkale savaşının destanlaşmasında bu iki olgunun yanı sıra dini imgelerinde mecazi katkısı birlikte irdelenecektir.

An evaluation of the facts of civilization and history in the epic entitled “to the martyrs of Canakkale”

The poem “To the Martyrs of Canakkale” by the deceased Mehmet Akif, of which subject is Canakkale (Dardanelles) wars won under difficult conditions in the course of Turkish history is an example of artificial epics. The answer to the question of how Mehmet Akif synthesized historic images and concept of civilization along with tough wars experienced in Canakkale and how he tried to create a national conscience and national stance constitutes the main theme of the study. Furthermore, the metaphoric contribution of religious images together with these two facts to Canakkale war, whose time and place is known, to become an epic are studied together.